

NOTE ETIMOLOGICE

AVEȘTIȚA

Sub această denumire este cunoscut în mitologia populară românească demonul feminin care amenință lăuzele și mai ales copiii pe care îi omoară în pântecul mamei. Numele *Aveștița* provine, potrivit lui B. P. Hasdeu, din sl. *věštica* „vrăjitoare, vidmă”¹. După N. Cartoian, denumirea *Aveștița* ar fi ajuns la români prin varianta slavă a *Legendei Sfântului Sisinie*². Numai că numele demonului respectiv apare atât la slavii sudici, cât și la cei apuseni sub forma *věštica* sau *vestica*³, fără proteza lui *a*. Cum explicăm atunci aglutinarea acestei vocale la inițiala numelui în textele românești? Explicația pe care o vom propune necesită cunoașterea în prealabil a câtorva aspecte proprii structurii textului amintit. În legenda precitată, și anume în cea aparținând tipului arhanghelul Mihail, avem în vedere varianta ei sud-slavă, demonul feminin, intitulat de regulă *YKZ LFD* se poate metamorfoza în mai multe ipostaze⁴, fiecare dintre acestea având un anumit nume. Demonul însuși declară că deține mai multe nume, al căror număr variază în funcție de versiunile legendei: 8, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 28⁵; cf. 19 nume în versiunile românești⁶. În cvasimajoritatea versiunilor slave numele sunt numerotate, particularitate transmisă și versiunilor românești. Rațiunea numerotării numelor ține de superstiția pe care o alimentează legenda: cine cunoaște numele sub care acționează duhul necurat îl va ține pe acesta departe de casa sa. Prin urmare, e necesar ca toate cele 19 nume să

¹ B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și populare a românilor*, Tomul II, București, p. 2162–2166.

² *Cărțile populare în literatura românească*. Vol. I. *Epoca influenței sud-slave*, București, 1929, p. 148.

³ T. A. Агапкина, *Сисиниева молитва у южных славян*, în volumul *Сисиниева легенда в фольклорных и рукописных традициях Ближнего Востока, Балкан и Восточной Европы*, Москва «Индрик», 2017, p. 455, 471; А. Л. Топорков, *Сисиниева легенда и заговоры от лихорадки у восточных славян*, în *Сисиниева легенда...*, p. 580, 584, 593.

⁴ Vezi Marius Mazilu, *Aveștița, aripa Satanei. Redacțiile românești*, în LR, LXII, 2013, nr. 4, p. 494; М. Мазилу, Э. Тимотин, *Легенда о святом Сисинии в румынской традиции*, în *Сисиниева легенда...*, p. 535.

⁵ T. A. Агапкина, *op. cit.*, p. 445–448, 450.

⁶ Marius Mazilu, *Aveștița, aripa Satanei. Redacțiile românești*, p. 495.

fie cunoscute, întrucât dacă ar lipsi un singur nume „demonul s-ar putea stercura sub înfățişarea şi numele care n-a fost pomenit”⁷. Pentru a preîntâmpina orice omisiune, fiecare nume a primit un număr, exprimat potrivit scrierii slavone, prin slove-cifră: D YKy WLFĐ Y. WURREUJ ĐOLFĐ J. REUJ ĐOLFĐ G. CHJ y Detc.⁸ Cum am mai spus şi în versiunile româneşti ale legendei, cele 19 nume ale demonului feminin sunt numerotate.

Ținând seama de aceste precizări, considerăm că numele *Avestița* provine din sl. YH LFD căruia, din greșeală, i s-a alipit la inițială Đ slova-cifră care exprimă valoarea 1. Prefacerea DYH LFD > ĐH LFD s-a petrecut cu prilejul citirii celor 19 nume, care prin unele locuri din Bucovina se scriau și pe pereții caselor⁹, sporind posibilitatea rostirii lor cât mai dese.

DEE

Cuvântul apare într-o ghicitoare pe care I. A. Zane i-a comunicat-o lui Anton Gorovei:

„Mă duseiū în dee
să caut restee;
nu găsiū restee,
și găsiū un chenar cu ouă:
luaiū nouă,
lăsaū două
că chenarul să mai ouă”.

Ghicitoarea se dezleagă: „Butucul de viță, când se taie”¹⁰. Giorge Pascu considera că *dee* din cimilitura amintită ar fi o variantă a lui *tee* „funii de teiu”¹¹. Raportarea la forma de plural *teie* a cuvântului respectiv nu este însă în concordanță cu

⁷ N. Cartoian, *op. cit.*, p. 149; cf. și mărturisirea demonului dintr-o versiune sârbească: NR] Đ PRĐ LPHĐ] QHPRJ Pj QZ D, „cine știe numele mele, eu nu-i pot <pricinui> nimic” (Ljub. Kovačević, *Nekoliko srpskih natpisi i bilježaka*, în *Starine*, knjiga X, Zagreb, 1878, p. 283).

⁸ Ljub. Kovačević, *op. cit.*, p. 283.

⁹ Tudor Pamfile, *Mitologie românească. I. Dușmani și prieteni ai omului*, București, Leipzig, Viena, 1916, p. 237.

¹⁰ Anton Gorovei, *Cimiliturile românilor*, București, 1898, p. 395.

¹¹ Giorge Pascu, *Despre cimilituri. Studiu filologic și folcloric. Partea I*, Iași, 1901, p. 73.

enunțul „Mă duseiū în tee”. După opinia noastră, în *dee* trebuie să vedem forma dialectală *diḱē* pentru *vie* „teren cultivat cu vie”¹², devenită *dee* din necesități impuse de rimă.

NECÂT

Neînregistrat în DLR, *necât* este un adverb și, totodată, o conjuncție care se substituie lui *decât* în câteva vechi texte românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea:

Tetraevanghelul slavo-român (Sibiu, 1551–1553): „Mai prelesne va trece cer și pomântul *necât* o slova sau o titla” (5^v/17–20), „De nu va fi dreptate voastră mai mare *necât* cartularilor și duhovnicilor nu vreți întra în împărăția cerului” (6^r/9–15), „Cine iubeaște tată sau muma mai mult *necât* mine nu iaste de mine dostoinic” (30^v/101–4)¹³; pentru alte exemple vezi *Indicele* ediției, s.v. *necât*¹⁴;

Anonymus Caransebesiensis (cca 1650): *necât* Quam (95/10)¹⁵;

Psaltire anonimă (cca 1660): „Mai endredsest sztrembetate *neket* dreptate” (ps. LII)¹⁶;

Psaltirea copiată de Iános Viski (Geoagiu – j. Hunedoara): „Maj dragu czi e a minczi *neket* drept a grei” (ps. LII)¹⁷.

După cum se observă, *necât* a fost înregistrat în texte provenind din Banat-Hunedoara, precum și în *Tetraevanghelul* slavo-român imprimat la Sibiu, care se întemeiază pe o traducere având aceeași proveniență¹⁸. Explicarea derivării cuvântului

¹² *Atlasul lingvistic român*, Serie nouă, vol. I. [București], 1956, h. 224 (p. 272 și 279: d''iḱē) și h. 229 (p. 272 și 279: d''iḱē bătrână).

¹³ *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu. 1551–1553*, Studiu introductiv filologic de acad. Emil Petrovici. Studiu introductiv istoric de L. Demény, București, Editura Academiei Române, 1971.

¹⁴ Cf. forma *decât* (72^v/8), notată în *Indice*, s.v. *decât*, inexistentă în text. În locul respectiv avem a face cu *CHKW*, formă tipărită, în care deasupra primei litere s-a adăugat cu cerneală slova G

¹⁵ *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*, Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 104 (nr. 2822).

¹⁶ Daniele Pantaleoni, *Texte românești vechi cu alfabet latin: Psalterium Hungaricum în traducerea anonimă din secolul al XVII-lea*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2008, p. 259.

¹⁷ BAR, F mss. 24, p. 120; cf. un alt exemplu din același text semnalat de Ion Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Editura Academiei Române, 1974, p. 167.

¹⁸ Ion Gheție, *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 47–79.

din *ne* + *cât*, ca în *necum*, *neiuşor*, *netocma*¹⁹, nu ni se pare satisfăcătoare, întrucât în ultimele trei exemple prefixul *ne-* îşi menţine valoarea negativă, ceea ce nu se poate spune în cazul lui *necât*. Forma acestuia este, foarte probabil, rezultatul contaminării rom. *decât* cu v.sl. *neže* „decât” sau cu sb. *nego* „decât”; cf. *aşjdere* (< *aşiş* + v. sl. *takoždere*), *aiavea* (< *a* + v.sl. *javě*). Atestarea lui *necât* numai în texte provenind din Banat-Hunedoara, unde contactul dintre români şi sârbi a fost puternic şi îndelungat, sprijină această explicaţie.

NOTES ÉTYMOLOGIQUES

(Résumé)

L’auteur établit l’origine de trois mots roumains pour lesquels ont été fournies jusqu’à présent des explications étymologiques inacceptables.

Cuvinte-cheie/ Mots-clés: Avestiţa, dee, necât.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

¹⁹ *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru şi Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheţie, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997, p. 218; *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*. Coordonator: Magdalena Popescu-Marin, Colectivul de elaborare: Eugenia Contraş, Cristina Gherman, Finuţa Hasan, Rodica Ocheşeanu, Magdalena Popescu-Marin, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, p. 38.